

Wrocław, dnia 02.02.2020 r.

Prof.zw. dr hab. Maciej Szostak

Katedra Kryminologii i Nauk o Bezpieczeństwie

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

Uniwersytet Wrocławski

Recenzja dysertacji doktorskiej Pana mgra Krzysztofa Nawrockiego

pt.: *Podkultura więzienna na tle przemian społecznych we współczesnej Polsce*

I.

Wybór tematu rozprawy doktorskiej i jego ocena.

Problematyka opiniowanej dysertacji doktorskiej należy z pewnością do kategorii tych zagadnień, które z jednej strony wymagają specjalistycznego przygotowania merytorycznego, z uwagi na jej enigmatyczność i konieczność posiadania „naukowo-warsztatowych” merytorycznych „kodów dostępu” do wiedzy, informacji, a przede wszystkim materiału badawczego, z drugiej zaś, to rodzaj refleksji wzbudzający poznawczą ciekawość nie tylko wśród specjalistycznie przygotowanych prawników, kryminologów czy zainteresowanych penologią Czytelników, chcących na chwilę wyjść poza struktury bezpiecznego „świata wolności” aby poznać to co dzieje się po drugiej stronie, co jest „zakryte” dla przeciętnego człowieka, czyli tego, co dzieje się w zakładach karnych. Problematyka (szczególnie tej dysertacji), przede wszystkim powinna wzbudzać zainteresowanie decydentów odpowiedzialnych za tworzenie, kontrolę i predykcje rozwoju systemu penitencjarnego w Polsce. Autor poddał bowiem *sui generis* kulturowej konfrontacji zderzenie dwóch światów i wzajemnych ich na siebie oddziaływań, ewolucyjnych zmian wywołanych polityczną sytuacją w różnych okresach historii Polski. Z jednej perspektywy „uchylając rąbka tajemnicy” dla Czytelników tego co dzieje się „za kratami” opisując zwyczaje, historię i zasady tzw. „drugiego życia” , z drugiej wskazując na znaczenie zmian społeczno-

kulturowych w obszarze „paradygmatów działań przestępczych”, subkultur, czy tworzenia się nowych form społeczno-patologicznych aktywności, jakie miały miejsce po 1989r. w życiu społecznym Polski i ich odwzorowaniu w systemie penitencjarnym, uwzględniając przede wszystkim konsekwencje takich przemian wobec osób ze środowiska skazanych. Ukazując wzajemne relacje dwóch światów oraz konsekwencje dla systemu penitencjarnego ich wzajemnego oddziaływania.

Sam Autor tak oto, określił perspektywę swoich teoriopoznawczych poszukiwań:

„(...)Celem nadrzędnym rozprawy jest poszukiwanie zależności pomiędzy twierdzeniem, iż w wyniku przemian społecznych jakie zaszły w Polsce, normy podkultury więziennej straciły na wartości, a postawiona hipoteza badawczą, iż na skutek powyższych przemian podkultura więzienna za pośrednictwem pseudokibiców chuliganów przybrała nową formę, niepozbawioną przy tym destruktywnego wpływu na procesy wychowawczo-resocjalizacyjne, a tym samym może stanowić silną barierę dla celu kary pozbawienia wolności, a tym samym dla oczekiwanej readaptacji i reintegracji społecznej”. (Wstęp str.9)

Biorąc pod uwagę wątek historyczno- społeczno-kulturowo-kryminologicznie – penitencjarny, Autor sprawnie metodycznie sytuje swoje rozważania w obszarze nauk społecznych sensu largo, a penalnych -sensu stricto.

Z perspektywy Czytelnika-pasjonata dysertacja ta została bardzo ciekawie usytuowana. Z jednej strony w obszarze życia publicznego (jakby na zewnątrz) problemów skazanych, z drugiej zaś „akcja dysertacji” rozgrywa się w ukrytym przed światem zewnętrznym „półświatku” podkultury więziennej w zakładach karnych. Za sprawą takiego usytuowania punktów widzenia, Autor dokonał sui generis „zderzenia światów”: postulatywnego –zewnętrznego (takiego jakim chciałoby społeczeństwo widzieć skazanych i cały system poprawy ich dalszego życia, czyli resocjalizacji wraz z teoretycznymi naukowymi instrukcjami obsługi tego świata); z rzeczywistością realną „prozy życia” skazanych, uwikłanych w systemy zależności subkulturowych i hierarchicznych społeczności zakładów karnych. Jednakże nie tyle o zderzenie światów jest ta dysertacja, ile o ich wzajemnej recepcji, oddziaływaniu, przenikaniu, a przede wszystkim o zmianie paradygmatu tzw. „drugiego życia”, które miało i ma miejsce wraz ze zmianami

społeczno-kulturowymi. Podkultura więzienna ewoluuje(!) (czy racjonalny, czy też NIE-racjonalny ustawodawca tego chce czy nie) wraz ze zmianami społeczno-gospodarczo-kulturowymi ją kształtującymi, co na przykładzie grup tzw. *pseudokibiców chuliganów*- przedstawia Autor.

Z takiej perspektywy teoriopoznawczej zarówno pomysł opracowania dysertacji doktorskiej, jak i konstrukcję ułożenia jej treści - oceniam bardzo pozytywnie, doceniając odwagę pasję badawczą Doktoranta.

II.

Ocena zawartości merytorycznej dysertacji.

W rozdziale I-szym dotyczącym *Etiologii podkultury więziennej w pryzmacie teorii kary i kultury penalnej* (ss.13-44;)Autor dokonał zwięzłej explikacji problemu tzw. kary kryminalnej oraz „karania” jako *sui generis* zachowania społecznego, ukształtowanego i wypracowywanego ewolucyjnie w okresie historii, współczesnych standardów zachowań penalnych, odnosząc się do dorobku nauki i doktryny prawa karnego w Polsce w różnych okresach historii tworzenia kodyfikacji karnych oraz do dorobku naukowego znanych polskich karnistów, sprawnie kreśląc współczesne, cywilizacyjne standardy stosowania kar kryminalnych ze szczególnym uwzględnieniem kary pozbawienia wolności w europejskiej oraz międzynarodowej przestrzeni prawnej. W rezultacie w rozdziale pierwszym Autor wprowadził sprawnie Czytelnika w zakres rozważań nad problemem kar izolacyjnych, związanych z karą pozbawienia wolności, jako problemu (nie tylko) teoretyczno-doktrynalno-prawnego ale przede wszystkim społecznego .Rozdział ten stanowi bardzo dobre wprowadzenie w obszar dalszych rozważań, przygotowując Czytelnika do konieczności dokonania analizy zagadnień bardziej złożonych , bardziej partykularnych.

W rozdziale II-gim (ss.44-49) pt.: *Zmiana społeczna a podkultura więzienna- wzajemne związki, uwarunkowania, konsekwencje* - Doktorant zaprezentował podstawowe pojęcia socjologiczne istotne w kontekście przybliżenia Czytelnikowi zjawiska podkultury więziennej tj: uspołecznienie, system, przemiany społecznej, itp. Celem tych rozważań -jak sądzą- było usytuowanie

metodyczne tzw. *podkultury więzienne*, a przede wszystkim wskazanie na instrumenty metodologiczne (socjologiczne) możliwości jej badań.

„(...) Podkultura (...) więzienna może być również postrzegana jako fakt społeczny, gdyż jest ona przejawem rzeczywistości społecznej, która nie jest czymś "gotowym" na wzór rzeczywistości materialnej, gdyż znajduje się ona w ciągłym procesie zmiany i co więcej tworzenia(...)” .(str.46)

W podsumowaniu Autor stwierdza, (...) uwzględniając że zakład karny jest polem społecznym, z całą pewnością zachodzą w nim zmiany społeczne, przy czym zmiany społeczne zachodzące w izolacyjnym środowisku zakładu karnego mają w odniesieniu do zmian społecznych w ogólnym ujęciu szczególny charakter, gdyż dotyczą de facto specyficznego społeczeństwa, jakim są osoby pozbawione wolności, a przez to stwarzają jedyne w swoim rodzaju konsekwencje(...). (str.48).

Do oceny treści zawartych w tym rozdziale odniosę się w dalszej części recenzji dotyczącej uwag krytycznych.

Rozdział III-ci, (ss. 49-87), to omówienie *Historii i transformacji grup nieformalnych w kontekstach* tzw.: tzw.; („*Arystokracji i proletariatu złodziejskiego; Agentów celnych, sztywnej grypsery, Miasta w kazamatach, cwaniaków, człowieka prawidłowego ...*”) – a zarazem super ciekawy historyczny przewodnik po badaniach nad nieformalnymi strukturami podkultury więziennej, jej regułach, opowieściach, mitach opatrzonych bardzo trafnymi obserwacjami i komentarzami Autora, zwracającego uwagę na system transformacji ewolucji tych podkultur w postaci zmian wizerunkowych skazanych na przykładzie np. zmian w sztuce tatuażu, gwary więziennej, zachowań rytualnych , itp., odnoszących się do zmian historycznych, przemian kulturowych zachowań struktur wpływu różnego typu społecznych ruchów i przenoszenia ich do wyizolowanych (ale chyba nie do końca) struktur tzw. drugiego życia . Rozdział ten stanowi quasi-przewodnik po więziennej podkulturze, a przede wszystkim jej przejawach, widziany z perspektywy różnych okresów historii Polski ale i polskiego prawodawstwa, a przede wszystkim polskiej penologii i penitencjarystyki i zmian je kształtujących – przede wszystkim. To bardzo ciekawe „realistyczne” studium socjologiczno-kryminalne obrazu skazanego –przestępcy, zorganizowanych grup

przestępczych, różnych subkultur i ich uwarunkowań społeczno-patologicznych, kształtujących życie skazanych np. pseudokibiców oraz społeczeństwa widzianego oczami ludzi „zza krat więzienia” uwikłanych w struktury „drugiego życia”. Takie zderzenie świata na zewnątrz murów zakładu karnego i konfrontacja z „prozą życia więziennego” świetnie obrazuje wpływ przemian społeczno-kulturowo-historycznych danych czasów poprzez ukazywanie mechanizmów, które realnie rządzą światem przestępczym jako ekstremalną formą patologii społecznych.

„(...)Środowisko pseudokibiców, chuliganów to hermetyczna grupa ludzi wzajemnie się wspierających. W tej spójnej grupie występują silne więzi społeczne, a jej członkowie są konformistycznie nastawieni wobec istniejących w grupie wzorów.(...).

Rozdział IV –ty, to omówienie *Penitencjarnej rzeczywistości i jej nieformalnych norm*.

„Podkultura więzienna składa się z szeregu nieformalnych norm, które adekwatnie jak normy społeczne na wolności ulegają zmianom oraz stanowią niezbędny składnik ludzkiego życia. Nieformalne normy środowiska penitencjarnego kształtują system wartości osób tam przebywających. To one wyznaczają pewne wzorce zachowań oraz sposoby postępowania w konkretnej sytuacji. Ponadto mają charakter powszechny i ogólny ponieważ dotyczą wszystkich osób w danej grupie ukształtowanej w wyniku nieformalnej stratyfikacji osób tworzących środowisko penitencjarne”.(s.117).

W rozdziale tym Autor dokonał omówienia następujących zagadnień: dynamizmu norm obowiązujących w podkulturze więziennej na przykładzie grypsujących.

Rozdział V-ty (ss.145-201) poświęcony został nakreśleniu *Psychicznych i społecznych aspektów podkultury więziennej i ich wpływu na osobę inkacerowaną*. Omówione zostały w nim następujące zagadnienia: 1/ prawne determinanty kształtujące stosunki społeczne w jednostkach penitencjarnych 2/Psychologia tłumu, a podkultura więzienna, 3/Dehumanizacja więziennej społeczności; 4/Patologie społeczne w jednostkach penitencjarnych–„efekt

dopalaczy”; 5/ Wpływ podkultury więziennej na zachowania samo-agresywne, a w tym na zachowania suicydalne w warunkach izolacji penitencjarnej; 6/ Efekt prizonizacji – czynniki instytucjonalne i pozainstytucjonalne.

Rozdział ten mogę określić jednym przymiotnikiem: „świetny”. Faktycznie zarówno treść, jak i sposób prezentacji problematyki zawartej w tym rozdziale najbardziej podoba mi się z całej pracy. Autor nie tylko sięgnął do bogatej, różnorodnej literatury przedmiotu ale opatrzył swoje rozważania znakomitymi rysunkami, zdjęciami, wykresami, odnośnikami do literatury w różnych kontekstach prowadzonych rozważań, bardzo trafnie zwracając uwagę na znaczenie wyselekcjonowanych przez siebie czynników psycho-społecznych podkultury więziennej.

Rozdział VI-ty (ss.215-232)- *Założenia metodologiczne organizacja badań własnych.*

Przedmiotem badań –jak zauważa Autor_ - z uwagi na potencjalny wpływ jaki mogą mieć osoby wywodzące się ze środowiska pseudokibiców chuliganów pozostałe osoby inkarcerowane było ustalenie czy w jednostkach penitencjarnych wśród tych osób występują psychologiczne predyspozycje do integracji z osobami o zainteresowaniach sportowych. Badania te miały określić prawdziwe zainteresowania sportowe skazanych, etiologiczne procesy wyboru określonej dyscypliny sportowej, a przede wszystkim, to przyjęcie określonych norm społecznościowych, które towarzyszą grupie kibicowskiej w celu dotarcia do mentalnościowych struktur czyli zrozumienia systemów zachowań spotykanych w wśród karanych pseudokibiców –chuliganów. Pomysł badań empirycznych wydaje mi się bardzo oryginalny- ocenę oraz wnioski pozostawię jednak do omówienia podczas obrony tej dysertacji.

III.

Formalna zawartość rozprawy.

Praca doktorska Pana magistra Krzysztofa Nawrockiego składa się z 299 stron, na które składają się: wykaz skrótów, wstęp, wnioski, zakończenie, załączniki, VI proporcjonalnie skonstruowanych rozdziałów oraz obszerny spis bibliograficzny obejmujący: liczne źródła kodeksowe, podręczniki, komentarze, monografie, artykuły,), głównie w języku polskim, a także wykaz dokumentów międzynarodowych oraz obszerną netografię.

IV.

Uwagi krytyczne.

Pomimo mojej pozytywnej oceny tematu oraz konstrukcji pracy i jej merytorycznej zawartości, nie rezygnuję z możliwości jej krytycznej oceny i wskazania „niedociągnięć”- moim zdaniem- *nie obniżających (!)* jej poziomu jako dysertacji naukowej na stopień naukowy doktora nauk społecznych w zakresie nauk prawnych. Chcę podkreślić, iż moje uwagi krytyczne (w żadnej mierze)nie dyskwalifikują tej pracy w warstwie merytorycznej oraz formalnej jako rozprawy naukowej.

Uwagi krytyczne nie dotyczą zatem zasadniczych błędów które mogłyby w jakikolwiek sposób zaważyć na jej pozytywnej ocenie lecz stanowią spojrzeniu z nieco innego punktu widzenia –innej perspektywy badawczej.

Autor w swojej pracy z pewnością znakomicie orientuje się w przedmiocie badań prawa karnego wykonawczego, co widoczne jest w swobodzie poruszania się po zagadnieniach karno-prawnych *expresis verbis* związanych z kodeksem karnym wykonawczym i oraz wykazuje bardzo dobrą orientację w zakresie polskiej tradycji badań penitencjarnych i penologicznych. Jednakże tego, czego mi osobiście brakuje w tym opracowaniu, to nieco szerszej międzynarodowej perspektywy badawczej. Nie tylko związanej z penologią ale badaniami kryminologicznymi pojmowanymi bardzo szeroko i ich współczesnego znaczenia dla rozważań nad systemami penitencjarnymi na świecie. W kontekście omawianej problematyki „zderzenia transformacji kulturowych” i ich znaczenie dla zmian postaw społeczności skazanych w różnych systemach prawnych, a przede wszystkim analiza komparatystyczna

różnych rozwiązań penitencjarnych mogłaby (nawet na marginesie) przedmiotowych rozważań wzmocnić znacznie, znaczenie i rolę podjętej przez Autora problematyki w polskich badaniach resocjalizacyjnych.

Zabrakło zatem szerszej perspektywy międzynarodowej. Natomiast zupełnie inaczej wygląda sytuacja z interdyscyplinarnością tej pracy. Biorąc pod uwagę własne doświadczenia edukacyjne (w tym kontekście) nie przeceniałbym na miejscu Autora „siły Autorytetu” różnych znanych i uznanych twórców, szczególnie w obszarze nauk społecznych. Nie sądzę żeby np. rozważania odnoszące się do eksplikacji pojęć socjologicznych zawarte w rozdziale drugim zostały wyczerpane. „Miną”- w moim przekonaniu- na którą „wpadają” często prawnicy –karniści szczególnie często -jest przekonanie, iż odwoływanie się do dorobku nauk społecznych tj: psychologii, socjologii czy filozofii wystarcza aby „uerudycyjnić” tekst naukowy. Problem często polega na tym, iż przedstawiciele nauk prawnych zapominają, iż w towarzyszących im naukach społecznych postęp często wyprzedza o nim ich wyobrażenie. Dlatego też, nie wdając się w szczegóły dyskusji nad zakresem semantycznej poprawności i aktualności pojęć socjo-psychologicznych przytoczonych w różnych partiach tekstu czy „lekkimi” (a nawet za bardzo „lekkimi”) analogiami filozoficznym warto zasugerować Jej Autorowi, żeby przed publikacją tego opracowania poszerzył zakres bibliografii o znaczące, najnowsze pozycje anglo-amerykańskiego dorobku kryminologicznego czy socjologicznego. Pomimo tego, że – w moim przekonaniu- dosyć „powierzchnownie Autor przemknął się” po zagadnieniach semantyki pojęć socjologicznych, bardzo sprawnie zostały one „wplecione” w zakres omawianej tematyki penitencjarnej. Odnieść można wrażenie w niektórych fragmentach tekstu, iż Doktorant z wielką estymą i ostrożnością cytuje znanych autorów – niekoniecznie do końca pasujących do poziomu dzisiejszych badań kryminologicznych. Oczywiście można zrozumieć kontekst prowadzonych rozważań, czyli motywację uzyskania stopnia naukowego doktora. Zabrakło mi jednak Jego własnego, bardziej zarysowanego stanowiska typu: „rozwiązanie to akceptuję(...), tego zaś nie(...)” itp.

Pod względem formalnym praca skonstruowana została poprawnie, starannie opracowano przypisy i bibliografię nie dostrzegam błędów metodologicznych w opracowaniu badań empirycznych. Jedyne co może troszkę „razi Czytelnika”, to nieco „kwiecisty, staromodny” sposób prowadzenia narracji językowej.

Język wykładu zatem, choć prawniczo poprawny, fragmentami jest „chropowaty”, za dużo powtórzeń, a przede wszystkim generalizacji, odnośników do znanych i uznanych twórców (jak już wspomniałem!) .

Reasumując dysertacja doktorska w przedstawionym kształcie

– moim zdaniem- w warstwie formalnej nie wymaga szczególnej edytorskiej korekty. Gdyby zaś Autor zechciał wziąć ww. sugestie pod uwagę, praca ta mogłaby uzyskać jeszcze większe znaczenie epistemologiczne.

Podsumowując, w warstwie merytorycznej oraz formalnej pracę oceniam – wysoko.

IV.

Wnioski

Przedłożoną mi do oceny dysertację doktorską Pana mgra **Krzysztofa Nawrockiego** pt.: ***Podkultura więzienna na tle przemian społecznych we współczesnej Polsce*** - zgodnie z par. 6 ust.3 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. z 2018 poz. 261) - oceniam pozytywnie, a tym samym stwierdzam, że rozprawa doktorska spełnia kryteria stawiane pracom naukowym na poziomie doktoratu, rekomendując jej treść do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof.zw. dr hab. Maciej Szostak

